

3. Лукаш Г.П. Ономастикон прозових творів В.Винниченка : автореферат дис. ...канд. філол. наук / Г.П. Лукаш. – Донецьк, 1997. – 18 с.
4. Пастух Т. Конотації прізвищ та імен персонажів у прозі Івана Франка / Тарас Пастух // Українське літературознавство : Збірник наук. праць. – Львів : Вид-во ЛНУ імені І. Франка, 2006.– Вип. 68. – С.153-162.
5. Словар української мови [Зібр. ред. журн. «Киевская Старина» / Упоряд. з додатком власного матеріалу Б.Грінченко]. – К., 1907-1909. – Т.1-4.
6. Словник української мови : в 11-ти томах. – К. : Наук. думка, 1970-1980. – Т.1-11.
7. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко / [редкол.: С.П.Кирилюк (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1976-1986. – Т. 14-22. Паспортизуючи ілюстративний матеріал, у квадратних дужках також указуємо том і сторінку.
8. Худаш М.Л. З історії української антропонімії / М.Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.
9. Черновалюк І.В. Функціонально-семантичний аналіз власних імен в художньому тексті : автореферат дис. ...канд. філол. наук / І.В. Черновалюк. – Одеса, 1995. – 17 с.

The article analyzes antroponym nominations of the persons in Ivan Franko's Stories, a special attention is paid to the "token names" in the works. It is traced how proper names and character of the heroes are interrelated in the canvas of the artistic text.

Key words: nomination of the person, antroponym, "token names".

УДК 81'373.21 (477). 84

Сороцька Марія (Тернопіль)

МІКРОТОПОНІМИ ПІВНІЧНОЇ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ, В ОСНОВАХ ЯКИХ ВІДОБРАЖЕНІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ РЕАЛІЇ КРАЮ

У статті представлені мікротопоніми, основи яких відображають культурно-історичні реалії Північної Тернопільщини. За семантикою поділяємо їх на три групи. Найкількіснішою виявилася група анойконімів, основи яких позначають різноманітні споруди, на другому та третьому місці знаходяться назви мікрооб'єктів, основи яких вказують на типи поселення та на шляхи сполучення. У ході роботи було здійснено кількісний аналіз мікротопонімів.

Ключові слова: мікротопонім, анойконім, культурно-історичні об'єкти, тип поселення, шлях сполучення, культові споруди, господарські споруди.

Складність і важливість зібрання мікротопонімів полягає у тому, що такі назви дуже рідко фіксуються у словниках та інших документальних джерелах. Дуже часто вони існують лише у пам'яті старшого покоління, майже вийшовши з активного вжитку молодшої генерації. Багато

мікротопонімів назавжди і безповоротно зникає із людської пам'яті. В поодиноких випадках назви дрібних географічних об'єктів фіксують історичні кадастрові карти та земельні реєстри. Однак, як засвідчує практика, такі назви можуть бути перекрученими, окремі діалектні одиниці записуються вже у літературному звучанні. Тому реєстр мікротопонімів є дуже важливим для розвитку сучасної ланки ономастики, яка займається назвами такого типу.

Мікротопоніми як власні назви дрібних географічних об'єктів є невід'ємним елементом онімної системи мови. Особливістю їх є те, що вони суттєво відрізняються від інших топонімів насамперед своєрідною структурою, словотвірним значенням, способами номінації та ін. Аналізований нами клас власних назв відмінний також від інших онімів і тим, що належні сюди назви найближче стоять до апелятивів. Саме ця властивість дозволяє мікротопонімам повніше характеризувати ландшафт досліджуваної території. Варто зауважити, що мікротопоніми містять у собі невичерпне джерело інформації та необмежений потенціал для будь-якого мовознавця: чи то історика мови, чи то діалектолога, чи то лексиколога, чи то дериватолога. М. Майтан зазначає, що "досі ні історики мови, ні діалектологи не збагнули ще цього словесного багатства, а мали б збагнути; якби ближче зайнялися вивченням анойконімів, то отримали б найповнішу картину про словниковий склад і словотвірні можливості словацької мови" [4, 30-37].

Усі мікротопоніми Північної Тернопільщини поділяємо на відапелятивні та відонімні. Сьогоднішню розвідку ми присвятили відапелятивним утворенням, а саме мікротопонімам, в основах яких відображені культурно-історичні реалії краю.

Мікротопоніми, що походять від апелятивів на позначення культурно-історичних реалій, як зазначає В. Лемтюгова, відіграли визначну роль у топонімотвірних процесах. Топоніми фіксують назви майже всіх найважливіших сфер людської діяльності: промислів та ремесел, житлових та господарських будівель, шляхів сполучень і водних переправ, земельних ділянок різного господарського призначення, типів поселення і їх частин та ін. [1, 38].

Лексичний склад мікротопонімиї Північної Тернопільщини виявився доволі різноманітним. Увесь зібраний мікротопонімний матеріал на позначення культурно-історичних реалій поділяємо на три групи:

- 1) Мікротопоніми, основи яких пов'язані з типом поселення.**
- 2) Мікротопоніми, основи яких вказують на шляхи сполучення.**
- 3) Мікротопоніми, основи яких відображають назви різних споруд.**

Домінантними в наших матеріалах виявилися мікротопоніми, основи яких пов'язані з назвами поселень та садиб, а також ті назви, основи яких називають різного роду споруди. Найчастіше такі об'єкти були номіновані за принципом близькості до певної координати [2, 10].

1). Мікротопоніми, основи яких пов'язані з типами поселень. Як стверджує В. Лемтюгова, у таких назвах проілюстровано особливості соціально-економічного і політичного життя народу, рівень його матеріальної та духовної культури, зв'язок з іншими народами [1, 39]. Основами для творення мікротопонімів такого типу виступали апелятиви *село*, *посьолок*, *хутір*, *двір*, *фільварок*, *вулиця* та ін.

Найбільшого поширення на території Північної Тернопільщини дістали мікротопоніми з апелятивом *село* в основі, що означає «велике поселення, сільський населений пункт, який часто відіграє роль економічного і адміністративного центру для найближчої округи» [Мурз. 501]: к.с. *Село* (Бак., Вал., Кімн.); виявлено кілька атрибутивних назв на позначення *розміщення об'єкта відносно інших об'єктів*: к.с. *Верхнє Село* (Дібр.), к.с. *Нижнє Село* (Дібр.). Найбільше у наших матеріалах задокументовано анойконімів-орієнтирів із означеною лексемою в основах, а саме: кол. *В Кінці Села* (Баз.), к.с., п., пас., трф., ст., бер. *За Селом*, горб *Коло Села* (Очер.), пас. *Між Селом* (Білокр.), м.розв. *На Селі* (Попів.), кол. *На Середині Села* (Білокр.), п., неуг. *Перед Селом* (Крутн., Крутн.), бер. *Поза Селом* (Розт.), ст. *Посередині Села* (Плис.). Всього нами зафіксовано 73 мікротопоніми із таким апелятивом в основі, що становить 6,8 % від усіх аналізованих нами мікротопонімів на позначення культурно-історичних реалій. Велика кількість анойконімів з аналізованою лексемою пояснюється тим, що *село* — це основний тип поселення на території Західної України. Воно виступало як найпростіше об'єднання окремих селянських садиб, що зумовлювалося рівнем соціально-економічного розвитку [3, 88].

У межах досліджуваного регіону зафіксовано також кілька мікротопонімів з основою *хутір*. У зв'язку зі зростанням сіл, поступовим зменшенням у них земельних ділянок, молоді сім'ї отримували від батьків наділи, розташовані далеко від села. Внаслідок цього виникали присілки, які інколи називали хуторами [3, 88]. *Хутором* Е. Мурзаєв називає «окремий селянський двір із земельним наділом в сільській місцевості; висілок, маленьке поселення, жителі якого часто пов'язані родинними відношеннями» [Мурз. 599]. Такі мікрооб'єкти нечасто виникали на території Північної Тернопільщини: к.с. *Футір* (Олиш., Фед.), к.с. *Хутір* (вжив. у 4 НП), к.с. *Хутора* (Яким.), пас. *На Хутора* (Гаї), пас. *На Хутори* (Криж.). Всього ми виявили 30 анойконімів з апелятивом *хутір*

в основі, що дорівнює 2,8 % від усіх апелювативних назв на позначення культурно-історичних реалій території.

Серед зібраного матеріалу виявлено багато анойконімів з апелювативною основою, що є головною складовою будь-якого поселення — *вулиця* (*вулиця* «прохід, проїзд між паралельно побудованими будинками; ряди будинків, що стоять поодаль один від одного» [Мурз. 575]). Він реалізувався у таких мікротопонімах: к.с. *Вулиця* (вжив. у 9 НП), к.с. *Гулиця* (Заг., Онишк.). Найбільше нами зафіксовано анойконімів, які несуть у собі конкретне значення вказують на форму та розмір, місце розташування, вік об'єкта: к.с. *Верхня Вулиця* (Чум., Опр.), к.с. *Висока Вулиця* (Баз.), к.с. *Лісова Вулиця* (Бол.), к.с. *Мала Вулиця* (Юськ.), к.с. *Нова Вулиця* (Опр.). Всього на досліджуваному терені нами засвідчено 65 мікротопонімів, що мотивовані лексею *вулиця* і це становить 6 % від усіх мікротопонімів на позначення культурно-історичних реалій краю.

На типи поселення вказують і наступні апелювативи у наших матеріалах: ур. *Вілька* (*вілька*=зменш. до *воля* «хутір») (М.Заг.), к.с. *Кольонія* (Чум.), ур. *Госада* (В.Заг.) (пор. *осада* «поселення, село» [Гр.ІІІ 64]), к.с. *Посьолок* (М.Вікн.), к.с. *Слобідка* (пор. *слобода*, *слобідка* (т.с., що й *воля*) «частина міста, села з вільним населенням, де жили некріпосні» [Мурз. 508]) (Юл.). Разом ми зафіксували 87 мікротопонімів з вище означеними основами (8 %).

Вважаємо доцільним додати до цієї підгрупи назв ще й ті мікротопоніми, основи яких пов'язані з просторовими ознаками об'єкта. Вирішальним чинником при творенні мікротопонімів може бути розташування поселення, його загальний вигляд, розміщення житлових будинків у межах населеного пункту. Розряд основ, які визначають орієнтацію об'єкта в просторі, становлять лексеми: *зад*, *кінець*, *кут*, *центр*. У наших матеріалах найчастіше фіксуємо мікротопоніми з лексемами *кут* (*куток*), *кінець*, *центр* та ін. в основах: к.с. *Задки* (пор. *зади* «дальня, задня частина поля» [Пура 159], «задні частини села; поля, що прилягають до поселень» [Мурз. 213]) (Попів.), к.с. *Верхній Кінець* (Бак.), к.с. *Нижній Кінець* (Бак.) (пор. *кінець* «край села, вулиці, поля» [Яшкін 88]), урч. *Кут* (Білокр.), к.с. *Кутки* (Лос.), горб *Зелений Кут* (М.Бер.), к.с. *Тамтой Куток* (В.Гор.), к.с. *Той Куток* (В.Гор.) (пор. *куток* «куток поля; ділянка клиноподібної форми» [Яшкін 102]), яр *Поперечки* (Н.Ол.), к.с. *Центр* (Ст.Ол.), м.розв. *Центра* (Млин.), баз., кол. *У Центрі* (Розт., Дун.), усього 108 мікротопонімів такого типу, що становить 10 % від усіх мікротопонімів на позначення культурно-історичних реалій.

Всього на означеній території нами записано 363 мікротопоніми, основи яких вказують на типи поселення, що становить 33,6 % від усіх

мікротопонімів на позначення культурно-історичних реалій. Найчастіше вживаними є мікротопоніми з основою *село*.

2). Анойконіми, основи яких вказують на об'єкти шляхів сполучень.

Найпродуктивнішими у цьому розряді виявилися загальновідомі лексеми *міст, путь, шлях, дорога*. Тут же виявляємо мікротопоніми з вузьколокальними апелятивами в основах *гостинець, скрент, шарп, штрека*. Вживаються вони як в однині, так і множині, у початковій та демінутивній формах з різними означеннями та прийменниками: гай *Липова Алея* (Ст.Ол.) (пор. *алея* «обсаджена деревами, кущами з двох боків вулиця, дорога в парку, садку» [Пура 6]), ст. *На Асфальті* (Лішн.) (асфальтом у селі називають не покриття дороги, а саму асфальтовану дорогу), к.с. *Гостинець* (діал. *гостинець* «шлях, дорога», пор. також «дарована земля» [Пура 102]) (Вол.), пас. *Задорога* (Лішн.), клад. *Над Дорогою* (Лішн.), м.розв., кол. *На Дорозі* (В.Гор., Білокр.), баз. *За Містком* (Ком.), к.с. *За Мостом* (Іква), к.с. *Замостя* (Іван.), клад. *За Путем* (Юськ.), к.с. *Скрент* (Богд.), м.розв. *На Скренті* (Богд.) (*скрент* з пол. поворот), п. *Стежка* (Стіж.), п., пас. *За шлях* (В.Гор., В.Гор.). На території Північної Тернопільщини нами записано і проаналізовано 110 мікротопонімів, основу яких складають апелятиви на позначення шляхів сполучень, що дорівнює 10,2 % від усіх мікротопонімів на позначення культурно-історичних реалій краю.

3). Мікротопоніми, основи яких відображають назви різних споруд.

Ця група мікротопонімів на позначення культурно-історичних реалій (антропогенних географічних об'єктів) становить найбільшу кількість топооснов. Тут виділяємо три групи анойконімів, основи яких вказують на: **а) господарські та побутові будівлі; б) культові споруди; в) фортифікаційні будівлі.**

а) В основах назв мікротопонімів, що являють собою **господарські та побутові споруди**, засвідчені назви споруд, що пов'язані зі сферою обслуговування і назви будівель, що пов'язані з освітою та вихованням, а також зі сферою культури та відпочинку, а ще назви будівель сільськогосподарського призначення: к.с. *Друкарня* (Рохм.), пас. *За Бригадою* (Вол.), м.розв. *Гойдалки* (В.Бер., Ком.), м.розв. *Клуб* (Білокр.), урч. *Кльомб* (В.Бер.), м.розв. *Старий Клуб* (Уст.), м.розв. *До Купецького Клубу* (Рид.), баз. *Коло Поваленого Клубу* (В.Гор.), п. *За Конюшнею* (М.Гор.), неуг. *Коровник* (Кути), яр *Чорна Корчма* (Богд.), ур. *Корчмисько* (Кр.), урч. *Коршемка* (Розт.), к.с. *Коршма* (Лішн.), пас. *Обора* (Бер.), зем.уг. *За Свинарником* (Іванч.), пас. *Стадіон* (Крутн.), баз. *Коло Стадіону* (Кімн.), м.розв. *Стодоли* (Криж.) (пор. *стодола* «приміщення для

зберігання продуктів сільського господарства» [4, 90], пор. також *стодола* «клуня для соломи» [СБГ 2 254]), баз. *Біля Току* (Ст.Кок.), м.розв. *Хата-Читальня* (Лоп.). Разом нами засвідчено 176 назв такого типу, що становить 16,3 % від усіх мікротопонімів цього розряду. Всі твірні основи цієї групи мікротопонімів — слов'янського походження і мають прозору етимологію. Щоправда, знайдено кілька діалектних та рідковживаних лексем серед мікротопонімів досліджуваної території (*гумниська*, *клуня*, *обора*, *склеп*, *стадня* та ін.). Частими є випадки, коли самого мікрооб'єкта давно немає, однак назва його продовжує вживатися, нагадуючи про його існування.

б) Назви *культових споруд* у матеріалах Північної Тернопільщини представлені такими апелятивами: *каплиця*, *церква*, *кладовище* (*цвинтар*), *хрест*, *фігура*, *пам'ятник*, наприклад: гorb *Капличка* (Лос.), гorb *Каплички* (Расл.), дж. *Біля Каплиці* (Лішн.) (пор. *каплиця* «споруда без вівтаря для молитов і відправ» [Пура 29], «каплиця» [Гр.ІІ 217]), клад. *Кладовище СХБ* (євангелістсько-християнського баптиства) (Криж.), клад. *Кладовище За Селом* (Іван.), клад. *Цвинтар*, клад. *Новий Цвинтар* (вжив. в 11 НП), к.с., клад. *Старе Кладовище* (Білокр., Шпик., Млин.), клад. *Старий Цвинтар* (вжив. в 9 НП), клад. *Дароване Кладовище* (Ст.Ол.), клад. *Закрите Кладовище* (Криж.), клад. *Чумове Кладовище* (В.Бер.), клад. *Штундівський Цвинтар* (Попів.), клад. *Георгіївське Кладовище* (Зат.), клад. *Миколаївський Цвинтар* (Ст.Кок.), клад. *Козацький Цвинтар* (Гр.), клад. *Польський Цвинтар* (Кімн.), пас. *За Цвинтаром* (Вол., Розг., Гр.), мог. *Пам'ятник* (Ст.Кок.), гorb *Пам'ятник Загиблим* (Лішн.), мог. *Фігура* (Попів.), мог. *Фігури* (Дв.), гorb, м.розв. *Біля Фігури* (Ст.Кок., Ст.Кок.) (такі мікрооб'єкти з'являються в селах на честь ліквідації панщини; фігури-хрести ставили на роздоріжжях, щоб очистити місце, де людина могла б губитися на роздоріжжі; хрести (фігури) коло церков найчастіше є надгробними пам'ятниками тутешнім священикам, рідше фундаторам чи багатим жертводавцям), мог. *Хрест* (Лішн.), пас. *За Хрестом* (Кушл.), мог. *Камінний Хрест* (Дв., Кушл.), л. *Біля Крижу* (Криж.), клад. *На Крижу* (Криж.) (пор. *криж* «хрест» [Гр.ІІ 305]), к.с. *Спалена Церква* (Лішн.), к.с. *Зацерква* (Гор., Дун.), к.с. *За Церквою* (Дун.), баз., клад. *Коло Церкви* (Рид., Дух., Дв.).

Як бачимо, група мікротопонімів на позначення культових споруд виявилася відносно великою, всього 369 назв, що відповідно дорівнює 23,4 % від усіх назв на позначення культурно-історичних реалій. Домінують власні назви з основою *кладовище*, *цвинтар*, *церква*. І це цілком зрозуміло, адже українці — народ глибоковіруючий, і після зняття заборони відвідувати храми, майже у кожному селі Тернопілля збудовано

нову або ж реставровано стару церкву. З давніх-давен наш народ шанував пам'ять про померлих, могили та поховання ніколи не залишалися без догляду людей. Тому немає нічого дивного у тому, що на досліджуваній території знайдено так багато мікротопонімів з основами *хрест*, *фігура*, *пам'ятник*. Аналізована підгрупа назв виявилася багатою на означення, що вказують і на вік об'єкта, і на місце розташування, і на його приналежність. Чимало мікротопонімів вживається у прийменникової формі, що прямо вказує на важливість та значимість такого об'єкта для місцевого населення.

в) Мікротопоніми, в основі яких назви *фортифікаційних споруд* у наших матеріалах представлені найменшою кількістю одиниць і виражені через апелятиви *город*, *місто*, *палац*, зокрема: м.розв. *Военний Городок* (Білокр.) (означений апелятив вказував насамперед на поселення, укріплене валами та ровами [4, 89]; близьке значення фіксують і інші джерела: «обгороджене місце» [ЕСУМ I 571], «замок, населений пункт, який був обнесений стіною, обкопаний ровом; фортеця» [Яшкін 51]), г. *Замчисько* (Онишк.), к.с. *Місто* (В.Бер.), к.с. *Під Містом* (Іван.), к.с. *Єврейське Містечко* (В.Бер.) (пор. *місто* «частина поселення, яка знаходилася за стіною замку» [Яшкін 114]), мог., к.с. *На Палаці* (Гор., Гор.), урч. *Біля Вежі* (Ст. Ол.) (пор. *вежа* «башня» [Гр.І 130], пор. також «примітивне житло для довготривалого перебування» [Мурз. 115]), к.с. *Під Муром* (Дв.), маєт. *Палац* (Колод.), маєт. *Фортеця* (Сур.), усього 61 назва, що становить 3,9 % від усіх анойконімів на позначення культурно-історичних реалій.

Отже, група мікротопонімів, основи яких пов'язані з назвами різноманітних споруд, виявилася доволі різноманітною та цікавою. Всього ми записали 606 мікротопонімів із такого типу основами, що становить 56,2 % від усіх мікротопонімів на позначення культурно-історичних реалій та об'єктів. Найбільшою виявилася підгрупа назв, основи яких позначають культові споруди (369 одиниць), зокрема мікротопоніми з апелятивами *кладовище*, *цвинтар*, *церква* в основах. Майже наполовину меншою є група анойконімів із назвами господарських та побутових будівель в основах (176 назв). Найменш кількісною виявилася група мікротопонімів, основи яких відображають назви фортифікаційних споруд (61 одиниць).

Всього на території Північної Тернопільщини нами виявлено 1079 мікротопонімів на позначення культурно-історичних реалій. Означена група назв мікрооб'єктів містить багато менших підгруп та розрядів. В основах тутешніх мікротопонімів бачимо зокрема вказівку на типи поселення та їх складові (*село*, *хутір*, *вулиця*, *двір*), різноманітні (у т.ч. сільськогосподарські) будівлі (*стодола*, *школа*), а також культові (*цвин-*

тар, каплиця, церква, фігура, хрест), фортифікаційні споруди (город, палац), а ще лексеми, що вказують на об'єкти шляхів сполучень (дорога, стежка, гостинець). З трьох виділених підгруп назв найчисельнішою виявилася група мікротопонімів, основи яких позначають різноманітні споруди (606 одиниць), на другому та третьому місці відповідно стоять назви мікрооб'єктів, основи яких вказують на типи поселення (363 назви) та на шляхи сполучення (110 найменувань). Варто зауважити, що всі проаналізовані нами лексеми носять загальнослов'янський характер і мають прозору етимологію.

1. Лемцюгова В.П. Аб адной разнавіднасці апелятыўных тапаасноў (На матэрыяле тапаніміі Брэстчыны) / В.П. Лемцюгова // Беларуская аनाмастыка. – Мінск: Навука і техника, 1985. – С.38-51.

2. Михальчук О.І. Мікротопонімія Підгір'я. Автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / Оксана Іванівна Михальчук. – К., 1998. – 17с.

3. Сокіл Н.В. Мікротопонімія Сколівщини / Наталія Василівна Сокіл. – Львівський націон. ун-тет ім. Івана Франка. Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2008. – 180с.

4. Majtan Milan. Spracovanie lexiky slovenskych terénnych nazvov / Milan Majtan // Geografia nazewnicza. – Bydgoszcz, 1983, s. 30-37.

Гр. – Словарь української мови. За редакцією Б.Грінченка. – К., 1907-1909. – Т.1-4.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 5-ти т. – К.: Наук. думка, 1985.

Мурз. – Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. – М., 1984.

Пура – Пура Я.О. Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини. – Рівне, 1990. – Т.1 (А-3). – 206с.

СБГ – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. – К.: Наукова думка, 1984.

Яшкін – Яшкін І.Я. Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія. – Мінск, 1971. – 256с.

In this article are presenting microtoponyms, bases of which are representing the culturally-historical objects of the northern part of Ternopil region district. Semantically we separate these names into three groups. The most quantitative is group of microtoponyms, bases of which are denoting miscellaneous edifice. On the second and third places are found the names of microtoponyms, bases of which are indicating on the type of settings and on the ways of communications. In the process of work the quantitative analysis of microtoponyms was done.

Key words: *microtoponym, anyonym, culturally-historical object, type of setting, way of communications, religious edifice, household edifice*